

SOCIAL AND HUMANITARIAN ASPECTS OF TEACHER'S EDUCATIONAL ACTIVITIES IN THE CONDITIONS OF WAR

*JURIJ KOZLOVS'KIJ, VOLODIMIR PRUSAK, IRINA PASTIRS'KA, MARIANNA GAVRILJUK,
STANISLAV NAVROTNIJ*

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ ВІЙНИ

*ЮРІЙ КОЗЛОВСЬКИЙ, ВОЛОДИМИР ПРУСАК, ІРИНА ПАСТИРСЬКА, МАРІАННА ГАВРИЛЮК,
СТАНІСЛАВ НАВРОТНИЙ*

Abstract:

The choice of researched topic is due to the fact that school and student youth are mostly influenced not so much by direct hostilities, but actually by psychological pressure from conflicting information in the mass media and social networks. The importance of the spiritual development of young people, their choice of strategic spiritual landmarks in a difficult military situation under the pressure of chaotic information, is beyond doubt. Integrating social, axiological, culturological and religious aspects of personality development, the article substantiates the peculiarities of spiritual education of youth in the conditions of war. This is primarily the growth of the role of Christian values of Ukrainians in the conditions of war, when emotional feelings of fear, desire for revenge, hatred of the enemy should not distort the soul of a young person. Modern education should take into account the accumulated Christian traditions and serve the dignified formation of the individual, the formation of public society on the basis of moral values and the idea of an optimistic perception of the world: the coordination of universal and Christian values in the conditions of war requires teachers to pay more attention to this aspect of the spiritual development of young people. Secondly, the culture of modern pre-war youth in a number of cases did not have strong national roots, strengthened by the possibilities of computerization and the creation of virtual worlds, where ethno-cultural identity is lost: therefore, there is the need for a combination of the efforts of educators who protect young minds from the harmful negative influence of social networks and tolerantly develop patriotic elation among young people, in particular through the means of art. It is optimal to ensure in the field of education a worldview synthesis of knowledge and Faith in a holistic process of world perception for the return of the moral ideals of humanity. Comprehensive support for the revival of positive cultural potential and restoration of the authenticity of the historical heritage of the Ukrainian people is also necessary. The striking growth of national consciousness among the population of Ukraine in the conditions of war should become for young people a decisive link in the education of true patriots of Ukraine, respect for its language, culture, science, etc. The national system of education in Ukraine, which is based on long historic traditions of folk pedagogy, in the conditions of war requires educators to constantly support the national spirit of the youth. This means an emphasis on the positive aspects of the revival and creation of new works of Ukrainian national art, support of the Ukrainian language, participation in volunteer activities, various assistance to the front and people affected by the war, preserving the memory of heroes as a shrine, fostering pride in belonging to the Ukrainian nation, etc. The peculiarities of the types of youth education (civic, moral, ecological, economic, aesthetic, legal, intellectual, labor, physical, etc.) in the conditions of war are determined.

Key words: education, spirituality, peculiarities of education, types of education, school youth, student youth, teacher, war

Анотація:

Вибір тематики дослідження зумовлений тим, що шкільна та студентська молодь переважно зазнає впливу не стільки безпосередніх бойових дій, скільки власне психологічного тиску від суперечливої інформації в ЗМІ та соціальних мережах. Важливість духовного розвитку молоді, вибір нею стратегічних духовних орієнтирів у складній військовій ситуації під тиском хаотичної інформації, не викликає сумнівів. Інтегруючи соціальний, аксіологічний, культурологічний та релігійний аспекти розвитку особистості, у статті обґрунтовано особливості виховання духовності молоді в умовах війни. Це перш за все зростання ролі християнських цінностей українців в умовах війни, коли емоційні почуття страху, бажання помсти, ненависті до ворога не повинні спотворювати душу молодої людини. Сучасна освіта має враховувати накопичені християнські традиції та служити гідному становленню особистості, формуванню громадського суспільства на засадах моральних цінностей та ідеї оптимістичного сприйняття світу: координація загальнолюдських та християнських цінностей в умовах війни вимагає від педагогів посилення уваги до цього аспекту розвитку духовності молодих людей. До друге, культура сучасної молоді передвоєнного часу у низці випадків не мала міцного національного коріння, підсилена можливостями комп'ютеризації і творенням віртуальних світів, де втрачається етнокультурна ідентичність: тому необхідне поєднання зусиль педагогів, які захищають молоді уми від шкідливого негативного впливу соціальних мереж і толерантно розвивають патріотичне піднесення в середовищі молоді, зокрема засобами мистецтва. Оптимальним є забезпечення у сфері освіти світоглядного синтезу знання і Віри у цілісному процесі світосприйняття для повернення моральних ідеалів людства. Також необхідна всебічна підтримка відродження позитивного культурного потенціалу і відновлення правдивості історичної спадщини українського народу. Разючий ріст національної свідомості серед населення України в умовах війни має стати для молоді вирішальною ланкою у вихованні справжніх патріотів України, поваги до її мови, культури, науки тощо. Національна система виховання в Україні, яка спирається на багатовікові традиції народної педагогіки, в умовах війни вимагає від освітян постійної підтримки національного духу молоді. Це акцентування позитивних аспектів відродження і створення нових творів українського національного мистецтва, підтримка української мови, участь у волонтерській діяльності, різноманітна допомоги фронту та постраждалих від війни осіб, збереження як святині пам'яті героїв, виховання гордості за приналежність до української нації тощо. Визначено особливості видів виховання молоді (громадянське, моральне, екологічне, економічне, естетичне, правове, розумове, трудове, фізичне тощо) в умовах війни.

Ключові слова: виховання, духовність, особливості виховання, види виховання, шкільна молодь, студентська молодь, педагог, війна

Постановка проблеми дослідження.

Формування готовності до професійної праці має поєднуватися з турботою про становлення гармонійної та творчої особистості, про найкращу реалізацію її можливостей, найкращий вияв її індивідуальної своєрідності у різних сферах життя. Не випадково дедалі більшого значення дослідники надають проблемі духовності професіонала, її психологічного змісту, механізмів її становлення. Значення професійних знань, умінь і навичок при цьому не піддають сумніву, але, по-перше, наголошують на їх ролі як засобів, інструментів реалізації такої спрямованості; по-друге, в цій інструментальній ролі знання, вміння і навички доповнюються стратегіями творчої діяльності, а також вольовими якостями, потрібними для подолання труднощів, що постають на шляху зазначеної реалізації; по-третє, у системі засобів, про які йдеться, зростає питома вага тих, які забезпечують професійне і особистісне самовдосконалення

Зокрема, «війна інформації на сьогодні стала одним з найнебезпечніших видів зброї. Користуватися компроматами, виливанням бруду, підкиданням неправдивої інформації, намагання за допомогою інформації ввести в оману стало для багатьох сенсом життя Мета інформаційної війни - послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає

заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях». Лише морально-духовні засади, виховані змалечку, спроможні створити міцний фундамент для повноцінного формування та розвитку свідомого члена суспільства.

Для студента хороший викладач як педагог, звичайно, є авторитетом. Проте з часом, особливо на старших курсах, для студентів щораз важливішим стає питання особистісного образу викладача (передусім керівника дипломного проекту чи лідера виховної школи). І якщо на перших етапах студенти оцінюють лише педагогічні та наукові якості викладача-науковця, то згодом морально-етичні, релігійні та світоглядні риси викладача починають посідати провідне місце. Адже молоді властиві насамперед цільові установки, пошуки ідеалу, авторитетів, зразків для наслідування. Фахівці майже всіх професій нині так чи інакше мають справу з усіма зазначеними аспектами. Існує моральна відповідальність за екологічні біди сучасності, за військові злочини, за злочини у мирний час як у випадку з Чорнобильською катастрофою та клонуванням ембріонів людини.

В умовах війни, яка розпочалася під час пандемії та розквіту дистанційного навчання, виховна діяльність викладача занепала ще більше. Однак, саме зараз молоді потрібна підтримка на правильні соціально-патріотичні орієнтації, провідник в хаосі інформаційної навали різномірних мереж та засобів масової інформації.

Тому, незважаючи на труднощі та особливості ситуації, викладач має приділяти щораз більшу увагу виховній діяльності, використати національне піднесення населення для формування та розвитку духовності української молоді.

У психолого-педагогічних виданнях терміном «виховний захід» послуговуються з метою позначення низки видів і форм виховної роботи. Виховний захід – це сукупність різного роду виховних дій, що відповідають вимогам у матеріальних і духовних умовах, мають єдину комплексну виховну ціль, взаємодіють, утворюють одне ціле. Виховні заходи виливаються у виховний процес, як, наприклад, процес навчання утворюють окремі заняття. Іншими словами, виховний захід – відтинок виховного процесу.

Проте останнім часом багато педагогів указують на невідповідність цього поняття фактичному сенсу виховної роботи: захід припускає певну фрагментарність, роз'єднаність педагогічних дій, окрім того, заходи, практично не сумісні з комплексним підходом.

На сучасному етапі суспільна свідомість у багатьох країнах стає відчуженою від системи християнських цінностей. Релігія поступово втрачає роль історичного чинника, що регулює взаємовідносини між членами суспільної спільноти та відбувається інтенсивна заміна виплечаних віками моральних цінностей та устоїв українського світосприйняття на правила існування «суспільства споживання». Ці негативні реалії вже призвели до небезпечного викривлення у сприйнятті й інтерпретації сучасною молоддю, зокрема школярами, загальнолюдських християнських чеснот.

За своєю сутністю «наша країна є унікальним осередком культурних і духовних цінностей. З метою їх збереження і розвитку необхідно подальше розширене відтворення духовності шляхом розумного навчання й морального виховання молодого покоління». Відповідно до досліджень історичного поступу соціумів і фінансово-економічних потрясінь на початку ХХІ століття, це спричинила девальвація духовно-моральних цінностей цивілізації. Глобальна криза найбільше позначилася на державах, характерних нестійким політично-економічним уставом, із істотним розривом поміж структурами влади й населенням, позаяк відкинутими виявилися наука, релігія, освіта – три найвагоміші галузі духовного життя людей. Багато вчених нині вважають, що невдовзі власне освіта об'єднає Знання й Віру, виконавши функцію єдиного світового матеріально-духовного простору.

Аналіз останніх досліджень.

Повноцінний розвиток особистості передбачає цілеспрямовану діяльність людини, що охоплює низку складових. Насамперед це пізнання довкілля всіма можливими засобами, зокрема завдяки спілкуванню

з навколишніми. Упродовж усього життя людина завдяки органам чуття та мислення вивчає довкілля, з низкою притаманних йому різноманітних явищ, подій, процесів, живих істот, рослин, їх взаємозв'язку тощо. Пізнаючи ті чи інші предмети, у людини накопичується певна інформація про них. Сукупність такої інформації утворює знання, що є основним результатом пізнання. Ключовим завданням розвитку особистості постає доведення достовірної та об'єктивної інформації про навколишній світ.

З іншого боку, в житті кожної людини настає момент, коли вона бажає сама пересвідчитись у істинності положень, покладених в основу її буття. На цьому етапі на допомогу приходить наука як цілеспрямована діяльність для отримання знання, тобто достовірної інформації про явища та предмети пізнання. На основі інформації, яку людина постійно отримує, формується її особистість, тому морально-духовна складова є містком на шляху до гуманізації.

У контексті новітньої освітньої філософії науковець В. Скотний бачить зміщення основного наголосу на розвиток індивідуального, критичного, мислення, де верхівка розвитку – людина духу й душі: «головний контекст, в якому відбувається розвиток і виховання душі, є геном духовного і культурного буття людини. Такого типу людина здатна не стільки на засвоєння готового знання, скільки на розв'язання, що спрямовує філософія освіти, яка є новою освітньою парадигмою, яка потребує нового духу і душевного ставлення до дійсності»¹.

Не менш важливою є думка, що «духовна складова виховання, яка ґрунтується на християнській традиції, відіграє незаперечну роль в утвердженні високоосвіченого представника нашого суспільства. Саме Церква, її святі отці в силі дати суспільству не лише власне духовні цінності, а й створити сприятливі умови для їх глибокого сприйняття»².

Моральні цінності молоді покладено в основу досліджень В. Козира³, а вплив ЗМІ на формування духовності молоді досліджував Д. Клименко. Не можна не погодитися з Р. Костенко, що «значну роль у формуванні особистості майбутнього педагога відіграє християнська церква. Як соціальний інститут вона використовує сучасні форми і методи виховання, захищаючи молодь від шкідливого впливу негативної сфери»⁴. Професійна духовність є складним станом внутрішнього світу педагога. Духовність у педагогічній справі є спроможністю до фахової рефлексії, доброти, чуйності, совісті, істини, спроможності самотужки аналізувати й розмірковувати над власним життям, його метою й сенсом, долею свого учня. Завдяки доброчинності, творенню добра розвивається любов як до Всевишнього, так і до своїх родини, народу, Батьківщини. Виховання в молоді добра розвиває добрі почуття, виховує в них альтруїстичні прагнення, позбавляючи егоїзму. Загалом культ милосердя в усі віки був характерний для українців. Інакше кажучи, мета християнства – прищеплення особистості неперехідних цінностей, пов'язаних із її моральним удосконаленням. Однак, незважаючи на низку цих та інших досліджень, означена проблема вимагає додаткового дослідження.

Мета статті – виявити особливості та обґрунтувати основні напрями діяльності викладача у контексті його виховної діяльності в умовах війни.

Виклад основного матеріалу.

Інноваційні процеси в виховній діяльності зумовлюють потребу змін співвідношення виховної та освітньої діяльності викладачів, зокрема посилення виховної складової. Це передбачає оновлення структури і змісту роботи викладачів та збільшення частки виховної діяльності в їхній роботі.

- 1 Хоменко Л.-С. Психологічні особливості впливу змін на психіку людини в умовах інформаційної війни. Актуальні проблеми вищої професійної освіти : збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Барановської. Київ : НАУ, 2022. С. 87–88.
- 2 Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 420 с.
- 3 Коліщук С. В. Християнські цінності в системі підготовки молодшого спеціаліста. Таврійський вісник освіти. 2013. № 2 (42). С. 60–64., с.61.
- 4 Козловський Ю., Козловська І. Морально-релігійні аспекти діяльності викладача закладу вищої технічної освіти // Проблеми освіти : збірник наукових праць ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця; ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 91. С.229-233.

Останніми роками виявляються основні тенденції розвитку виховної діяльності викладача вищої школи: взаємозв'язок досвіду виховної і педагогічної діяльності; постійне збагачення змісту, форм і методів виховної діяльності викладача та діяльності студентів; підвищення вимог до рівня виховної підготовки викладача; підвищення вимог до особистісних якостей педагога.

Духовність, як якісна характеристика свідомості, яка визначає дії людини, її вчинки, життя – це атрибут людини як суб'єкта, на протизагу бездуховності – втрати нею суб'єктивних якостей і перетворення в простий об'єкт. Звідси й тлумачення духовності як поступової актуалізації особистістю її суб'єктивних якостей⁵. В аксіологічному відношенні традиційними складовими духовності є істина, добро, краса. Досягнення її є основним завданням, що стоїть перед людиною в житті.

Духовний розвиток особистості передбачає різні види людської діяльності, зокрема виховну. Саме виховна діяльність, з пізнавальної точки зору, робить неоціненний внесок у формування духовної культури особистості. З одного боку, виховна діяльність базується на знаннях, які дають змогу людині адекватно оцінювати навколишній світ на основі перевірених фактів, з іншого – людина отримує можливість зробити свій внесок у розвиток культури, країни чи суспільства. Отримавши певний багаж знань людина як сформована особистість починає використовувати ці знання у повсякденному житті та передавати їх довколишнім. На цьому етапі стає зрозуміло, наскільки глибоко були сприйняті людиною засади гуманного розвитку особистості у процесі пізнання.

Потреба у всебічному і гармонійному розвитку особистості, передусім викладача закладу вищої освіти, полягає в тому, що у час посиленого розвитку промисловості, перманентних економічних криз всебічний розвиток особистості кожної людини – не лише побажання, а й об'єктивна потреба. Така потреба зумовлена, з одного боку, жорсткими вимогами техніко-економічного розвитку до особистісних якостей людини, а з іншого – необхідністю власне особистості у поглибленому розвитку власних умінь для виживання та буття у швидкоплинному, мінливому світі техніки та суспільних відносин.

Це можна пояснити тим, що викладач у своїй виховній діяльності, особливо в екстремальних умовах, свідомо чи несвідомо закладає у студентів світогляд, формує погляди на взаємозв'язки науки, культури та релігії, акцентує увагу студентів на тих чи інших аспектах виховної діяльності.

Очевидно, що все це визначається рівнем морального світогляду самого викладача.

Особливо глибокий вплив викладача на студентів спостерігаємо у умовах війни, коли загострюються суперечності, оголюються ключові питання життя, коли стає неможливим нейтралітет і викладач повинен чітко сформувати свою позицію і своє бачення ситуації.

Потреба інтелектуальної діяльності ефективніша під час індивідуального здобування знань. Власне тут варто шукати найвідповідальнішу ланку роботи педагога. Треба пам'ятати, що студент не завжди може мобілізуватися на самостійне здобуття нових знань, адже йому бракує самодисципліни, тобто вміння організовувати власні заняття. Місія педагога – мобілізувати студента на рівні усвідомленої потреби пошуку чогось нового. Педагог повинен передусім організовувати навчально-пізнавальну діяльність студента, а не слугувати передавачем наукової інформації.

У такому разі від викладача до студентів «передається сукупність знань про способи і дії щодо здобуття знань, засвоєння методології, передачі «власне особистих» знань від учителя до учня тощо».

Вона визначається як форма добровільного (викладачів, студентів, учителів, магістрантів, аспірантів, докторантів), і спрямована на вирішення наявних проблем військового часу, зокрема волонтерства, допомоги біженцям, виконання нових і склад них функцій студентами і викладачами.

В аксіологічному аспекті традиційні складові духовності – істина, добро й краса, а її досягнення – основне завдання людини.

Збереження і розвиток їх у умовах війни – надскладне завдання, але саме воно постає перед педагогами.

5 Козловський Ю., Козловська І. Морально-релігійні аспекти діяльності викладача закладу вищої технічної освіти. Проблеми освіти: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 91. С. 229–233.

6 Скотний В. Виховання душі. Молодь і ринок. 2011. № 7. С. 5–10., с.5. ;

Духовність є якісною характеристикою свідомості, що визначає поведінку, вчинки, життя людини; це особливість людини як суб'єкта, відмінна від бездуховності – втрати нею суб'єктивності й перетворення на простий об'єкт. Тож духовність – поступова актуалізація індивідом його суб'єктних рис.

Усі особистості перебувають у певному культурно-історичному просторі, з особливими життєвими реаліями, відмінностями й ознаками. Культурно-історичні чинники, залежні одні від одних, визначають спосіб життєдіяльності особистостей; на розвиток індивіда суттєво впливають етнокультурне середовище й народна творчість. Етнопсихологічні ознаки індивіда визначаються низкою складових матеріальної й духовної культури, зокрема вихованням на народних звичаях.

Винятково перевірені століттями народна самодіяльність і народна творчість, що пройшли крізь фільтр народної життєвої мудрості, утворюють форму традиційної культури. Традиція – найнадійніший фільтр, цензура, яка не пропустить жодного гнилого слова, відсіюючи кожне явище, не притаманне народному духу.

Традиції українського народу, особливо військова слава наших предків, є великою опорою у виховному процесі.

Педагогічні практика й теорія детально розглядають проблеми духовно-морального становлення індивіда. Протиріччя, що виникають переважно за переходу з одної сфери в іншу чи за взаємозв'язку таких сфер, і спричиняють конфлікти, пов'язані з ціллю, змістом, методами, життєтворчістю освітнього процесу.

Часто педагогам нині відмовляють в активній позиції, оскільки студент – винятково суб'єкт власного розвитку. Педагог же й вихователь мають буцімто лише забезпечувати умови для вільного, індивідуального розвитку студента й бути консультантом чи посередником поміж студентом і комп'ютером хб підручником. Прагматизм зумовлює деформування власне освітньої мети, що полягає в накачуванні молоді інформацією й формуванні навичок для забезпечення ділового успіху. У педагогічній практиці абсолютизують значення технологій, які розвиваються зазвичай на шкоду головним теоретичним постулатам і педагогічним методикам.

В умовах війни необхідність розумної організації та психологічної допомоги студентам з боку викладачів суттєво зростає. В усіх нині на устах, що держава потребує інтелектуальної еліти, й новостворені заклади наче й виконують це соціальне замовлення. Однак, існують різні ситуації, адже не секрет, що частина студентської молоді вирушає добровольцями на фронт. У цьому процесі мав би бути задіяний і вихователь, який зуміє зорієнтувати студента, наскільки доступним і реальним є таке рішення.

Значна участь викладачів полягає у спільній зі студентами волонтерській діяльності, допомозі фронту, допомозі біженцям, а також психологічна підтримка літніх людей, дітей, хворих тощо.

Водночас, філософська й методологічна основа гуманного педагогічного мислення досі офіційно не осмислена й не визнана, науково належно не оформлена. Чимало педагогів прагнуть змін, демократизації, олюднення свого спілкування з учнем, свого педагогічного процесу. Цілком природно, що такі процеси відтворено і в новітній освіті. Найслабша ланка в ньому – втрата вагомості етичних напрямів у педагогічному процесі, коли не тільки перед навчанням не ставлять виховних завдань, а їх зовсім немає в діяльності педагога, навіть якщо той – «вихователь».

Нехтуючи виховним процесом, ми очевидно у програші перед масовою свідомістю споживацького суспільства, яке майже відмовилося від духовних принципів, вважаючи матеріальне пріоритетом. Молодь поступово втрачає індивідуальність, поповнюючи ряди тих, котрі вимагають «хліба і видовищ». Згідно з дослідженням історичного розвитку соціумів початку ХХІ століття, це зумовлено девальвацією духовно-моральних цінностей цивілізації. Окреслена глобальна криза найдужче зачепила країни з нестійким політично-економічним уставом, зі суттєвим розривом між владними структурами й простими смертними, населенням цих країн. Власне абсолютна протилежність демократичним принципам – корумпованість і бездарність у керуванні країною – зумовили різкий спад ресурсного забезпечення життєдіяльності більшості. Адже непотрібними стали три найважливіші галузі духовного

життя народу: наука, релігія, освіта.

Віра в майбутнє має ґрунтуватися на знаннях, реалізуючись завдяки індивідуальному хисту через працю, освячену не тільки найвищими фаховістю й творчістю, а й високими етичними орієнтирами і пріоритетами.

Події сучасної війни спричинили величезний ріст патріотизму та громадянської, національної свідомості молоді. Шукаючи унікальну власну траєкторію руху до щонайповнішого розкриття хисту, до максимальних самовіддачі й самовираження, до всебічної самореалізації молода людина поступово зростатиме духовно. Адже визнаний найвищий пріоритет особистого самовираження і повнішої самореалізації кожною людиною власних здібностей, найвища перевага суспільного визнання внеску в розвиток матеріальної й духовної сфер є духовною спадщиною, що передається майбутнім поколінням і стимулюватиме її в цих поривах⁷. Солода людина має вірити у власну самореалізацію та її суспільне визнання, в можливість і природність духовного тривання свого «Я».

Незабаром саме за освітою – усунення розриву поміж Знанням і Вірою, вона слугуватиме «світоглядним синтезатором» цілісного матеріально-духовного простору Світу. В усіх країнах основна ціль і найвища суспільна цінність освіти будуть пов'язані із забезпеченням ментальної сумісності низки соціумів як неодмінної умови конвергенції й духовної інтеграції людських спільнот, руху людської цивілізації до дедалі більшої єдності⁸. Не обов'язково освіта має вибудовувати нове віровчення, ставши новою світовою Релігією, замінити архаїчні традиційні релігійні вчення, які втрачають своє світоглядне значення і ґрунтуються на ірраціоналізмі й містиці, не відповідаючи духовним запитам людства, яке розвивається, а відтак – гальмують його прогресивний розвиток. Як частка культури за соціальним статусом і ментальним потенціалом освіта дедалі більше співвідноситься з наукою й релігією – всеосяжними галузями духовного життя народу.

Надзвичайно важливим у моральній складовій виховної роботи педагога-ученого є його ставлення до релігії, позаяк не тямлячи в релігії й не усвідомлюючи духовне вимірювання людини, не вдасться досягнути історії власного народу і людства загалом, адже інтегруюча сила кожної нації – це релігія з основною – миротворчою – функцією. Варто зауважити, що взаємини між наукою та релігією – досить складні. За радянських часів, часів відокремлення релігії від держави, усе, що не могли пояснити науково, просто ігнорували. Сьогодні думки на такий зв'язок абсолютно інші, як-от, за висловом Альберта Ейнштейна: «Наука без релігії збиткова, релігія без науки сліпа».

На думку низки науковців усіх віків, логічний метод пізнання не єдиний: є шлях прямого споглядання, що безпосередньо проникає в сутність явищ. Для людини притаманне не лише раціональне, а й ірраціональне знання, що ґрунтується на відчуттях. У всі часи завданням релігії (слово «релігія» в перекладі з латинського означає «зв'язати наново») було звести воедино Бога і людину. Релігія «відображає потребу людей зрозуміти внутрішню суть навколишнього світу; не тільки того, що відбувається з нами і навколо нас, але і чому це відбувається. Релігія – це шлях пошуку вічної Істини; це пошук відповіді на питання: про мету і сенс життя; про існування і природу Бога; про походження добра і зла; про причину страждань; про життя після смерті. Найвищим завданням релігії є розкриття природи Вічної дійсності.

В умовах війни роль релігії суттєво зростає. Молитва як шлях до пізнання світу і Бога, як засіб втриматися в рамках людських цінностей та Заповідей Божих серед хаосу жорстокої реальності – набувають пріоритетного значення. Християнські етика і мораль – важлива складова професійної компетентності викладача: як у його педагогічній, так і в виховній діяльності.

У розвитку виховної школи питання морально-релігійного аспекту посідають важливе значення. Передусім вони визначають мету діяльності (суто виховна або суто прагматична), регулюють особисті амбіції членів школи.

Вирішення таких питань для студентів має глибинний вплив на їх майбутню професійну діяльність. І

7 Чернілевський Д. В., Пшеничнюк О. В., Сідячева Н. В. Духовна культура особистості : навч. посіб. Київ ; Вінниця: Академія креативної педагогіки, 2009. 384 с.

8 Чернілевський Д. В., Пшеничнюк О. В., Сідячева Н. В. Духовна культура особистості : навч. посіб. Київ ; Вінниця: Академія креативної педагогіки, 2009. 384 с.

саме викладач – як педагог і як науковець – істотно впливає на те, які саме шляхи у майбутньому виберуть його студенти.

Рівень духовної культури власне формує фахову компетентність. Позаяк наукове знання як вагомий інструмент може мати як неабияку користь, так і перетворитися на руїну. Винятково всебічне усвідомлення морально-етичних основ гуманного суспільства дає змогу особистості обрати вірний шлях, спрямований на розвиток суспільства.

Ще однією особливістю виховання студентів в умовах війни є прищеплення їм розуміння, що кожен з них повинен виконувати свою роботу на своєму місці. Це не обов'язково лінія фронту. Є багато, на перший погляд дрібних, але дуже важливих речей, починаючи від волонтерства і закінчуючи максимально можливим збереженням економіки і структури життя суспільства. Адже саме це теж допоможе у повоєнний час швидше відтворити і помножити втрачені матеріальні цінності. А духовні цінності студента повинні неперервно зростати з плином часу. Варто зазначити, що нині необхідно об'єднувати зусилля влади й Церкви, аби формувалася нова виховна доктрина з адекватним відображенням суспільних запитів, яка би враховувала одвічні християнські звичаї та слугувала належному становленню особистості. Важливою з-поміж духовних цінностей християнства є ідея оптимістичного, радісного сприймання світу.

Загалом сучасна західна цивілізація позиціонує себе то як постіндустріальну, то як постхристиянську. Якщо перше визначення констатує вихід з епохи беззастережного захоплення технократичними ідеями, то друге локалізує роль християнської Церкви у минулому⁹. В умовах глобалізації зникають відмінності у стандартах споживання представників різних регіонів, втрачається своя етнокультурна ідентичність. Зокрема, елементарний побутовий послух, намагання правильно і добросовісно виконати свої обов'язки характеризуються як прояв аскетизму! І це в той час, коли аскетизм, з погляду сучасної богословської науки, – «планомірне вживання, свідоме застосування доцільних засобів для набуття християнських чеснот, для досягнення релігійно-моральної досконалості»¹⁰. Утім на нас щодня чатує безліч ситуацій, які супроводжуються жалем і смутком. І без віри впоратися з усіма проблемами украй важко¹¹. Розглянемо основні аспекти означеної проблеми

В аксіологічному аспекті традиційні складові духовності – істина, добро, естетика. Як релігійне світосприйняття - духовність є розкриттям у людині Святого Духа. Усі особистості перебувають у певному культурно-історичному просторі, з особливими життєвими реаліями, відмінностями й ознаками. Гуманна педагогіка слугує одним із найважливіших методів відновлення в людях втраченої людськості.

Виховання – то не просте формування певних навичок. Освіта не тільки навчає чогось, а й відтворює образ душі людини. Хай якою б поганою і приниженою була людська душа, в ній просвічують жива ікона, образ Божий. Можливо, власне освіта виконуватиме функції нових глобального Віровчення й Релігії Світу, на геть іншій світоглядній основі, повертаючи людям втрачену Віру в найвищі духовні цінності буття і Сенс людського буття, відвернувши водночас небезпеку незворотної духовної деградації людства. Обговорювати якісь деталі розвитку освіти на майбутнє недоречно.

Тож маємо зосередитись лише на принципово важливих, глобальних, справді доленосних проблемах розвитку цивілізації, у вирішенні яких саме освіта здатна й має виконувати чільну роль¹². Зокрема, прогнозують таке: як частка культури за соціальним статусом і ментальним потенціалом освіта дедалі більше співвідноситься з наукою й релігією – всеосяжними галузями духовного життя народу; забезпечення освітою світоглядного синтезу Знання і Віри як необхідної умови їхніх взаємодоповнення і взаємозбагачення в цілісному процесі світосприйняття, що має інтегрувати ментальні цінності людей

9 Ісіченко Ігор, архієпископ. Християнська аскеза у суспільстві споживання. Духовні засади розвитку людства в епоху глобалізації та українська перспектива : матеріали наук.-практ. конф. Київ : Національна академія управління, 2005. С. 47–57.

10 History of Christian Spirituality. New York: The Seabury Press, Bouyer Louis. The Spirituality of the New Testament and the Fathers : transl. from French. 1982. Vol. 1. P. 38–40., с.38.

11 Козловський Ю. М., Захаряш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76, Т. 1. С. 174–178.

12 Чернілевський Д. В., Пшеничний О. В., Сідячева Н. В. Духовна культура особистості : навч. посіб. Київ ; Вінниця: Академія креативної педагогіки, 2009. 384 с.

і соціумів, а особистий внесок кожної креативної людини у збагачення цінностей – стати основою духовного життя й умовою безсмертя Душі; забезпечення освітою ментальної сумісності людей, спільнот і соціумів як найважливішої умови поступу людства до єдності: формування, збагачення і поступове створення єдиного культурного і освітнього простору на основі багатостороннього діалогу культур; вирішення освітою найвагомішої проблеми цивілізаційного масштабу: повернення людям Віри у високі моральні ідеали й цінності, надання розуміння і внутрішнього прийняття Сенсу людського життя, вказання шляху досягнення особистісних життєвих поривань.

У культурологічному аспекті сучасна інформаційна цивілізація антагоністично протистоїть духовній культурі. Із технізацією суспільства людський світ немов «замикається», а людина стає дедалі відстороненішою, відчуженішою. Пряме живе спілкування невпинно замінюють технічні й електронні засоби комунікацій. Агресія й бездушність надзвичайно поширені в сучасному українському суспільстві, ознакою чого є безліч безпритульних дітей, безпорадних калік і вбогих людей похилого віку. Активізацію жорстокості й аморальності зумовлює також нинішнє комерціалізоване масове мистецтво, зі страхітливими й кривавими сюжетами, грубою еротикою, садистськими вбивствами тощо. Із ортодоксально-християнського погляд людини на природу поступово стає окультизмом, а відтак – механістичним.

Люди з образу Божого, духовних особистостей, маючи панівне становище у створеному Господом світі, стають немінними природними істотами, що заблукали в безкінчному Всесвіті. Натомість людина перетворюється на примітивний матеріальний об'єкт, який діє за законами механіки, як і інші матеріальні речі. Нехтуючи наявністю Творця, люди нині ставляться до природи споживацьки.

Постмодерністське твердження химерної можливості функціонування людини без Всевишнього у процесі виховання молоді вводить в аморальний глухий кут антропоцентризму. Такі умови освіти й виховання юні обмежують винятково прагматичною функцією: забезпечення обслуговування матеріальних потреб постіндустріальної інформаційної культури. Християнські моральні цінності замінює владна примусова регламентація людської поведінки, в якій стереотипи прагматичного функціонування у різних галузях життєдіяльності зводяться до таких функцій як: фахова, рекреаційна, шлюбно-сімейна тощо.

Унаслідок таких правил моральне виховання студента замінюють суто знанням етикету або ділової етики, а за виникнення проблемних ситуацій – умінням обрати найменше зло. Комп'ютеризація в естетичній сфері пов'язана із створенням віртуального світу, тому дедалі поширенішими стають інтерактивне й віртуальне мистецтво. Виховання на потворності, наслідування негативу, підвищена зацікавленість ницим спотворюють духовність молоді, насаджуючи антигуманізм.

Окремим є питання щодо впливу на студентів засобів ЗМІ та соціальних мереж. Наповнені хаотично найрізноманітнішою інформацією, вони мають як позитивний, так і негативний вплив на психіку молоді людини. Звичайно, студенти не школярів і багато у чому можуть розібратися самостійно. Однак, розумна порада та тлумачення викладача як вихователя можуть принести молодій людині багато користі, навчити розрізняти інформацію.

Чимало митців прагнуть відродження стилів минулого, повернення до життя мистецтва, що пропагуватиме довершеність зовнішнього світу, об'єктивність буття, велич Бога і Його творіння. Саме на таких тенденціях, притаманних естетиці постмодернізму, які певним чином послаблюють ірраціоналізм, хаос, фрагментарність і безперспективність, варто наголошувати, виховуючи студентську молоддь. Позаяк молоддь піддається новаціям і моді, вона з ентузіазмом сприйматиме найновітніші тенденції.

Тому роль мистецтва, в першу чергу пісенного, в умовах війни значно зростає. Одним з завдань викладача-вихователя є власне толерантний аналіз творів, які заповнюють мережі, адекватна оцінка їх художньої та громадянської цінності.

Релігійний аспект акцентує те, що християнство привнесло у світ як одну з найголовніших заповідей любов до Бога і ближніх як до самих себе. Батькам Христос проповідував віддану любов у справі виховання своїх дітей. Христос визнавав усю важливість тілесно-духовного виховання дітей, однак виховання духу в Його очах вище й важливіше за розвиток тіла й придбання земних скарбів. На цих підставах

Ісус Христос встановив одвічне справжнє поняття про виховання, яке має виробити в людині не тільки зовні добру поведінку й добрі форми життя, а й такі внутрішні основи життя, щоб добра поведінка була служінням Богу в душі та в правді і проникала в сокровенні вигини душевного життя.

Багато течій педагогічної думки зумовили створення й утвердження в сучасній практиці освіти уваги до розвитку особистості, що, безсумнівно, впадає в русло християнства. Християнство сповідує позицію любові й поваги до особистості дитини, але не приймає повністю антропоцентричну основу сучасної світської освітньої системи, спираючись на христоцентричну основу педагогічної діяльності. Людина, відповідно до християнського вчення, створена за образом Божим, вона носить у собі два світи: невидиму душу й видиме тіло. І хоча тіло людини утворене із землі, ми бачимо чудову її природу: співмірність у членах, красу у м'язах, здатність до найрізноманітніших занять тощо. У тлінний склад Творець вдихнув і розумну душу, яка пізнає не тільки явища світу чуттєвого, але й істину, моральне добро і красу. Людина здатна пізнавати навіть Самого Бога всередині себе, відчуває в собі прагнення до вищого, вона знає і схвалює краще, але робить часто гірше.

В умовах війни однією з найактуальніших та найскладніших є проблема збереження християнської любові до ближнього. Цілком природня ненависть до ворога, жагуче бажання помсти, розквіт лайливих слів повинні урівноважуватися великою любов'ю і повагою до захисників Вітчизни, пошуку справедливості та прийнятних в суспільстві способів виражати свої емоції. Тут теж немала роль викладача, особливо якщо він користується авторитетом у студентів і до його слів вони прислуховуються.

Визнання примату духовної основи в людині пояснює й виправдовує наявність аскетичного моменту в вихованні. Але навіть найсуворіше аскетичне життя може перетворитися на фанатизм, якщо немає любові, немає слідування християнським заповідям, які в основі життя людини, ставлять порятунок її душі. Богоугодний розвиток особистості по-справжньому можливий тільки тоді, коли ми усвідомлюємо себе образом і подобою Божими. Лише тоді людина отримує справжню систему координат і орієнтації в житті. Вона починає сприймати світ не як поле докладання своїх сил і талантів, а як школу Вічного життя, як початок шляху до себе. Тож кожен здатність необхідно удосконалити так, аби через це посилювати любов до Бога й ближніх, чи бодай не перешкоджати цьому.

Ми повністю погоджуємося з думкою Г. Груць, що «що потреба особистості в морально-духовному вдосконаленні була основною домінантою християнської моралі. Водночас християнські заповіді не втратили своєї актуальності й досі, а тому включення їх у зміст освіти вищої школи повинно бути не декларативним, а посутнім»¹³.

Інтегруючи соціальний, аксіологічний, культурологічний та релігійний аспекти розвитку особистості, обґрунтовано особливості виховання духовності молоді в умовах війни.

Це перш за все зростання ролі християнських цінностей українців в умовах війни, коли емоційні почуття страху, бажання помсти, ненависті до ворога не повинні спотворювати душу молоді людини. Сучасна освіта має враховувати накопичені християнські традиції та служити гідному становленню особистості, формуванню громадського суспільства на засадах моральних цінностей та ідеї оптимістичного сприйняття світу: координація загальнолюдських та християнських цінностей в умовах війни вимагає від педагогів посилення уваги до цього аспекту розвитку духовності молодих людей.

До друге, культура сучасної молоді передвоєнного часу у низці випадків не мала міцного національного коріння, підсилена можливостями комп'ютеризації і творенням віртуальних світів, де втрачається етнокультурна ідентичність: тому необхідне поєднання зусиль педагогів, які захищають молоді уми від шкідливого негативного впливу соціальних мереж і толерантно розвивають патріотичне піднесення в середовищі молоді, зокрема засобами мистецтва.

Оптимальним є забезпечення у сфері освіти світоглядного синтезу знання і Віри у цілісному процесі світосприйняття для повернення моральних ідеалів людства. Також необхідна всебічна підтримка відродження позитивного культурного потенціалу і відновлення правдивості історичної спадщини українського народу. Разючий ріст національної свідомості серед населення України в умовах війни має стати для молоді вирішальною ланкою у вихованні справжніх патріотів України, поваги до її мови,

13 Етика та естетика : навч. посіб. / В. Л. Петрушенко та ін. ; за ред. В. Л. Петрушенко. Львів : Новий Світ-2000, 2011. 308 с.

культури, науки тощо. Національна система виховання в Україні, яка спирається на багатовікові традиції народної педагогіки, в умовах війни вимагає від освітян постійної підтримки національного духу молоді.

Це акцентування позитивних аспектів відродження і створення нових творів українського національного мистецтва, підтримка української мови, участь у волонтерській діяльності, різноманітна допомоги фронту та постраждалих від війни осіб, збереження як святині пам'яті героїв, виховання гордості за приналежність до української нації тощо.

З метою злагодженого і всебічного розвитку особистості здійснюють розумове, етичне, трудове, естетичне, фізичне, громадянське, економічне, екологічне, правове виховання тощо. Його результатами є особистісні новоутворення щодо усвідомлення і зміни системи світогляду, ціннісних відносин, які дають змогу обирати спосіб життя і стратегію поведінки, орієнтуватися в мові новітньої культури. Інакше кажучи, в людському і соціальному просторі «добра–зла», «правди–брехні», «чудового–огидного», «чесності–безпринципності», «любви–ненависті», «дружби–зради», важливо завжди залишатися людиною.

Розглянемо особливості основних видів виховання в умовах сучасної війни.

Громадянське виховання передбачає формування у людини відповідального ставлення до родини, довколишніх, до свого народу й Батьківщини. Громадянин має сумлінно виконувати як конституційні закони, так і професійні обов'язки, долучатися до процесу процвітання країни. Водночас він може відчувати відповідальність за долю планети загалом, яка зазнає військових або екологічних катастроф, поступово стаючи громадянином світу. Громадянське виховання формує громадянськість як інтегративну якість індивіда. Основними складовими громадянськості є моральна й правова культура. У процесі виховання почуття національної гідності значна роль відводиться правдивому висвітленню історії культури та освіти народу, поверненню до культурних здобутків минулого, відкриттю незвіданих сторінок нашої спадщини.

У час війни громадянське виховання виходить на одне з перших місць у виховній системі, заявляється багато нових можливостей для формування і розвитку громадянської свідомості студентів. Завданням викладача є підтримка ініціатив студентів у волонтерській діяльності, а також спільна діяльність зі студентами щодо різнобічної допомоги фронту і тилу.

Моральне виховання полягає не лише в опануванні студентами теорії, норм і правил поведінки під час навчання та відповідно організованої ЗВО моральної освіти. Завданнями морального виховання є розвиток моральної свідомості студентів, формування духовних почуттів і принципів; вироблення у студентів звичок морального поведіння. Для результатів морального виховання притаманні поняття: мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, почуття, звички і спрямування тощо. Моральне виховання цілеспрямовано формує спроможність до їхнього вдосконалення і здатність діяти згідно зі суспільними моральними нормами, потужною системою щоденного морального поведіння.

У часи війни моральність особистості перебуває у стані постійних змін, спричинених новими незнаними емоціями. Однак, розуміємо, що екстремальні умови не створюють чогось якісно нового, зате дають змогу більш чітко і масштабно особистості виявити свої якості – як позитивні, так і негативні. Гамма найрізноманітніших моральних почуттів дає змогу людині свідомо чи несвідомо виявити свою моральну сутність – милосердя чи жорстокість, відвагу чи боягузтво, трудолюбство чи лінивість, порядність чи зрадництво тощо. завдання викладача правильно зорієнтувати студентів, підтримати нерішучі позитивні порухи душі, запобігти зрадництву. Причому, головними тут будуть не слова, а власний приклад педагога.

Правове виховання має забезпечити студентів знання своїх прав і обов'язків, відповідальність за нехтування дотримання останніх. Воно передбачає виховання поваги до національних законів, Конституції та прав людини, спрямоване на критичне ставлення до тих, хто не дотримується їх.

Війна, як порушення священного права країни на цілісність своєї території, викликає у студентів низку нових емоцій, запитань і пошук варіантів своєї правової поведінки. викладачам, у першу чергу суспільно-гуманітарних дисциплін, доцільно акцентувати увагу на правовому аспекті розвитку суспільства,

показати, що нові правові порушення ведуть до нових конфліктів і поступового краху цивілізації. Адже саме грубі порушення правових норм, страх і диктатура, виховали в росії ординський характер, жорстокість і бездумність, злочинство і низку негативних рис. Саме у правовому аспекті виступають розвинені країни проти російської агресії, допомагаючи відновити правові норми життя як у Європі, так і у світі.

Метою розумового виховання є розвиток інтелектуального хисту людини, зацікавлення в пізнанні довкілля й особисто себе. Розумове виховання передбачає також розвиток сили волі, пам'яті та заохочення до роботи з друкованим виданням і новітніми інформаційними технологіями; розвиток індивідуальних ознак (незалежність, широкий світогляд, творчий талант). Усі ці якості є незамінними сучасного студента.

Реалії останніх місяців показали до яких трагедій приводить є відсутність розумового виховання: російські солдати, позбавлені моральних, правових та громадянських якостей, нездатні навіть проаналізувати ситуації самотійно і сліпо повторюють почуте у засобах масової інформації.

Трудове виховання як розвиток відповідального і креативного ставлення до її трудової діяльності дає змогу в умовах війни проявити себе у волонтерській діяльності, допомозі біженцями, допомоги фронту в найрізноманітніших формах.

Відбувається трансформація сутності екологічного виховання, що ґрунтується на усвідомленні одвічної цінності природи і всього живого на Землі. Екологічне виховання має ґрунтуватися на розумінні значущості природи і загалом довкілля, спрямовуючи людину до дбайливого ставлення до природних ресурсів і корисних копалин, флори і фауни. Кожна людина повинна взяти посильну участь у запобіганні глобальної екологічної катастрофи, і значну допомогу в цьому дають здобутки виховання.

Водночас, події сучасної війни, зокрема постійні вибухи та пожежі, горіння складів зброї та баз палива, катастрофічно погіршують екологічний стан в нашій країні. Це вимагає значних додаткових зусиль у збереженні довкілля, де мають бути задіяні усі члени суспільства. Роль викладачів та студентів у цій діяльності є важливою не лише як така, але і як приклад для інших верств населення.

Економічне виховання слугує системою заходів, спрямованих на розвиток економічного мислення сучасної людини в масштабах власної родини, виробництва, загалом країни ставить безліч проблем, які потребують негайного вирішення. Сьогодні українську культуру поглинає блок маловідомої українцям економічної культури. Наше економічне життя випереджає звичні знання з економіки, ставлячи безліч проблем, що потребують активної реакції й конкретних знань. Криза економіки в умовах війни вимагає нових підходів до економічного виховання, адже руйнування інфраструктури та нищення низки підприємств суттєво змінює звичний плин життя. Перебудова економічного мислення студентів стосується в першу чергу викладачів економічних та суспільно-гуманітарних дисциплін.

Естетичне виховання ставить за мету розвиток естетичного ставлення до навколишнього світу, яке передбачає здатність до емоційного сприйняття прекрасного. У процесі естетичного виховання послуговуються художніми творами, музикою, мистецтвом, кіном, театром, народним фольклором. Такий процес тісно пов'язаний з вихованням, яке передбачає організацію лекцій, зустрічей і концертних вечорів із художниками і музикантами різних культур і національностей, відвідини музеїв і художніх виставок, вивчення архітектури тощо.

В умовах війни естетичне виховання набуває нових рис – твори мистецтва створюються блискавично швидко як реакція на військові та політичні події. Вони, як правило, невеликі за обсягом і пріоритетними є пісні та поезія. Художня цінність цих творів іноді не є високою, однак відповідність настрою людей, робить їх надзвичайно популярними. Завдання викладачів, в першу чергу гуманітарних дисциплін, полягає в тому, щоб, підтримуючи патріотичні за змістом твори, все ж оцінювати їх художній рівень.

Надзвичайно важливим у вихованні студентів в умовах війни є поняття терпимості та нетерпимості.

Терпимість, або толерантність, відповідно до наукової термінології, слугує спроможністю особистості рішуче й беззастережно сприймати міркування, спосіб буття, особливості поведінки тощо інших особистостей, що різняться від її; принцип відмови від агресії. Організація Об'єднаних Націй 1995 року ухвалила «Декларацію принципів терпимості» – головний документ міжнародного рівня з

проголошеними принципами людського єднання тепер і в майбутньому, із вказаними шляхами реалізації таких принципів. Декларація розкриває суть терпимості як базового поняття у людських взаєминах.

Відповідно до окресленого документа, терпимість є повагою, прийняттям і правильним розумінням низки культур, форм самовираження і виявів індивідуальності людини, завдяки знанням, відкритості, спілкуванню і свободі думки, сумління, переконань. Відповідно до декларації, найефективніший засіб попередження нетерпимості – певне виховання, яке передусім полягає в навчанні людей того, в чому полягають їхні спільні права й свободи, задля реалізації таких прав і зміцнення прагнення до захисту прав інших. Це цілісність у розмаїтті, це й моральний обов'язок, і політична та правова потреба. Завдяки цьому досягають миру, культура війни змінюється на культуру миру; це активне ставлення до реальності, сформоване на засадах визнання універсальних прав і свобод людини.

Домінанта терпимості в такому разі диктує потребу у зближенні, взаєморозумінні, взаємозбагаченні, зрештою, конвергенції та інтеграції світогляду і звичної поведінки людей стосовно праці, добробуту, незалежно від їхніх конфесій чи, наприклад, політичних уподобань. І таке завдання є вкрай складним.

Водночас, терпимість буває й аморальна. Як-от, цинізм – аморальна терпимість до зла: особистість не вбачає поміж добром і злом істотної відмінності й готова змінювати прояви зла думками на кшталт «таке життя».

Отож, нетерпимість також потрібна, просто не повинна стосуватися таких особливостей особистості, змінити які вона нездатна (раса, національність, належність, зовнішність тощо).

В умовах війни баланс терпимість-нетерпимість суттєво змінюється. Не всі молоді люди готові утримати оптимальну рівновагу, кидаючись в ті чи інші крайнощі. Саме тут належить викладачу допомогти студентам уникати крайнощів, розвивати дух боротьби за рідну землю, але не проникнутися тотальною ненавистю.

У нинішній вітчизняній і зарубіжній практиці сформувалися та діють різні варіанти організації виховної роботи в освітніх закладах.

В межах традиційного варіанту викладач має, крім повного навчального навантаження, кураторство в одній групі. Він досліджує особисті якості студентів; організовує студентський колектив, різні заходи.

За умов клубного варіанту у студентське життя розподілене на навчальне та виховне. Куратор не є предметником, здійснює лише виховну роботу у кількох групах. Його обов'язками є: захист особистості студента; турбота про його фізичне, психологічне, моральне здоров'я; формування потреби до самоудосконалення тощо. Під час реалізації соціум-варіанту, виховну діяльність здійснює соціальний педагог (психолог), а також куратор. Утім куратор вивчає поведінку студентів під час навчання, працює з предметниками, а соціальний педагог (психолог) вивчає поведінку у вільний від навчання час, організовує різні заходи на дозвіллі. Є ще низка варіантів виховання, які безпосередньо залежать від цілі й завдань освітнього закладу, його можливостей, соціальних і фінансових умов соціуму, в якому він функціонує. Для кожного освітнього закладу характерна індивідуальна система виховання.

Спочатку пандемія, а потім війна привели до багатократного збільшення частки дистанційної форми навчання порівняно з іншими видами самостійної діяльності, полягає у мірі участі в ній викладачів.

Дистанційна виховна робота значно більше відрізняється від традиційної, ніж навчання. І хоча багато аспектів стають недоступними чи видозмінюються, все ж вона повинна ґрунтуватися на довірі та взаємній повазі студентів та викладачів, у яких виявилися спільні пріоритети та інтереси поза навчальним процесом.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, обґрунтовано особливості виховання духовності молоді в умовах війни (зростання ролі християнських цінностей українців в умовах війни, коли емоційні почуття страху, бажання помсти, ненависті до ворога не повинні спотворювати душу молоді людини; координація загальнолюдських та

християнських цінностей в умовах війни, що вимагає від педагогів посилення уваги до цього аспекту розвитку духовності молодих людей; поєднання зусиль педагогів, які захищають молоді уми від шкідливого негативного впливу соціальних мереж і толерантно розвивають патріотичне піднесення в середовищі молоді; забезпечення у сфері освіти світоглядного синтезу знання і Віри у цілісному процесі світосприйняття для повернення моральних ідеалів людства; всебічна підтримка відродження позитивного культурного потенціалу і відновлення правдивості історичної спадщини українського народу тощо). Національна система виховання в Україні в умовах війни вимагає від освітян постійної підтримки національного духу молоді, акцентування позитивних аспектів відродження і створення нових творів українського національного мистецтва, підтримка української мови, участь у волонтерській діяльності, різноманітна допомоги фронту та постраждалих від війни осіб, збереження як святині пам'яті героїв, виховання гордості за приналежність до української нації. Визначено особливості видів виховання молоді (громадянське, моральне, екологічне, економічне, естетичне, правове, розумове, трудове, фізичне тощо) в умовах війни. Винятково завдяки духовній традиції християнства українського народу можливе забезпечення повноцінного розкриття індивіда, аби він став достойним членом суспільства. Хоча може здаватися, що проблеми виховання студентів в умовах війни є не такими важливими, однак після Перемоги для відбудови країни дуже важливим буде те, з якими духовними запитами і рівнем моралі буде наша молодь.

До подальших напрямів відносимо дослідження можливостей виховного процесу в українських студентів в умовах дистанційної форми навчання.

Список літератури

1. Груць Г. Релігійно-духовні цінності як умотивовані потреби розвитку особистості студентів: історичний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Вип. 35, том 2. С. 238–247.
2. Етика та естетика : навч. посіб. / В. Л. Петрушенко та ін. ; за ред. В. Л. Петрушенко. Львів : Новий Світ-2000, 2011. 308 с.
3. Ісіченко Ігор, архієпископ. Християнська аскеза у суспільстві споживання. Духовні засади розвитку людства в епоху глобалізації та українська перспектива : матеріали наук.-практ. конф. Київ : Національна академія управління, 2005. С. 47–57.
4. Клименко Д. Вплив ЗМІ на формування духовності молоді. Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи : матеріали Міжрегіон. наук.-практ. конф. молодих дослідників, м. Житомир, 8 листоп. 2007 р. Житомир : Вид-во ПП Сахневич, 2007. С. 198–200.
5. Кловак Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX – XX століття) : дис... д-ра пед. наук : 13.00.01. Умань, 2005. 531 с.
6. Козир В. Моральні цінності сучасної молоді. Проблема духовності сучасної молоді: реалії та перспективи : матеріали Міжрегіон. наук.-практ. конф. молодих дослідників, м. Житомир, 8 листоп. 2007 р. Житомир : Вид-во ПП Сахневич, 2007. С. 43–46.
7. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики : монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. 420 с.
8. Козловський Ю., Козловська І. Морально-релігійні аспекти діяльності викладача закладу вищої технічної освіти. Проблеми освіти: збірник наукових праць ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. Вип. 91. С. 229–233.
9. Козловський Ю. М., Захаряш О. С. Духовний розвиток українського студентства у контексті християнського світогляду. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. № 76, Т. 1. С. 174–178.
10. Коліщук С. В. Християнські цінності в системі підготовки молодшого спеціаліста. Таврійський вісник

освіти. 2013. № 2 (42). С. 60–64.

11. Костенко Р. В. Вплив християнської релігії на особистість у процесі її соціалізації. Виховання і культура. 2001. № 1(1). С. 62–66.
12. Хоменко Л.-С. Психологічні особливості впливу змін на психіку людини в умовах інформаційної війни. Актуальні проблеми вищої професійної освіти : збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Барановської. Київ : НАУ, 2022. С. 87–88.
13. Самбор А. М., Самбор М. А. Християнство як підґрунтя духовного виховання майбутніх вчителів. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2014. № 2. С. 12–19.
14. Скотний В. Виховання душі. Молодь і ринок. 2011. № 7. С. 5–10.
15. Чернілевський Д. В., Пшеничнюк О. В., Сідячева Н. В. Духовна культура особистості : навч. посіб. Київ ; Вінниця: Академія креативної педагогіки, 2009. 384 с.
16. History of Christian Spirituality. New York: The Seabury Press, Bouyer Louis. The Spirituality of the New Testament and the Fathers : transl. from French. 1982. Vol. 1. P. 38–40.

Контакт:

Козловський Юрій Михайлович,

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Інституту права, психології та інноваційної освіти,
Національний університет «Львівська політехніка» yuriy.m.kozlovskiy@lpnu.ua
098 245 04 12

Прусак Володимир Федорович,

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри дизайну,
Національний лісотехнічний університет України
vfpr@ukr.net, v.prusak@nltu.edu.ua
067 261 74 31

Гаврилюк Маріанна Василівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»
mhavrilyuk@gmail.com
067 530 39 39

Пастирська Ірина Ярославівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»
irynna.pastyrskaya@gmail.com
068 110 37 66

Навротний Станіслав Йосипович,

старший викладач кафедри дизайну
Національний лісотехнічний університет України,
s.navrotnyy@nltu.edu.ua
067 375 54 072